

เหลียวหลังแลหน้า การสื่อสารระหว่างรุ่นวัย: สื่อสังคมออนไลน์กับความเป็นไปได้ในการเชื่อมโยงสายสัมพันธ์

กรกช แสงจิตร⁵

บทคัดย่อ

แนวคิดเรื่องการสื่อสารระหว่างรุ่นวัย (Intergeneration Communication) เป็นแนวคิดที่ได้รับ ความสนใจจากนักวิชาการหลายสาขามาสักกระยะหนึ่งแล้ว ทว่าการปรากฏของงานวิจัยในยุคก่อนดิจิทัลนั้น ยังเป็นการเชื่อมโยงในลักษณะของการมีปฏิสัมพันธ์กันแบบเห็นหน้าค่าตา หรือการสื่อสารระหว่างบุคคลเสียมากกว่า หากแม้จะมีสื่อกลางมาเชื่อมโยงความสัมพันธ์ก็จะเป็นลักษณะของการใช้ สื่อประเพณี หรือ สื่อพื้นบ้านเช่นของเล่นเด็กเสียเป็นส่วนใหญ่

เมื่อเทคโนโลยีใหม่ๆ เข้ามาเปลี่ยนแปลงรูปแบบการดำเนินชีวิต ประกอบกับโครงสร้างของสังคมไทยที่เปลี่ยนแปลงไป การเปลี่ยนแปลงจากครอบครัวขยายสู่ครอบครัวเดี่ยว ส่งผลให้ความสัมพันธ์ระหว่างบุคคลในครอบครัวเปลี่ยนแปลงไปด้วย เกิดช่องว่างการสื่อสารระหว่างรุ่นวัยตามมา เมื่อสังคมไทยก้าวเข้าสู่ยุคดิจิทัล สื่อสังคมออนไลน์ ที่มีคุณสมบัติในการสื่อสารแบบสองทางผู้รับสารและผู้ส่งสารสามารถมีปฏิริยาโต้ตอบได้ทันที ทำให้ความสัมพันธ์ของผู้สูงวัยและเด็ก ผู้ใหญ่และผู้เฒ่าซึ่งเคยสัมพันธ์กันในแนวตั้ง เปลี่ยนไปเป็นแนวราบและด้วยลักษณะความเป็นผู้สูงอายุและความเป็นเด็กนั้นต่างก็มีข้อดีและข้อเสียที่จะแลกเปลี่ยนและเติมเต็มซึ่งกันและกันได้ เช่น ผู้สูงอายุที่เปี่ยมไปด้วยประสบการณ์ความรู้ กับเด็กหรือเยาวชนที่มากไปด้วยศักยภาพความสามารถในการเข้าถึงและใช้สื่อในรูปแบบและวิธีการใหม่ๆ ทำให้เห็นความเป็นไปได้ในการใช้สื่อสังคมออนไลน์เพื่อเชื่อมโยงความสัมพันธ์ระหว่างรุ่นวัยที่เคยห่างหายไปให้กลับคืนมาอีกครั้งหนึ่ง

อย่างไรก็ตาม สื่อสังคมออนไลน์จะมีบทบาทสำคัญในฐานะสื่อกลางเชื่อมโยงความสัมพันธ์ระหว่างรุ่นวัยได้หรือไม่ และต้องอาศัยคุณสมบัติร่วมของแต่ละรุ่นวัยอย่างไร รวมทั้งใครจะเป็นผู้มีส่วนสำคัญในการผลักดันการเชื่อมโยงความสัมพันธ์ดังกล่าวให้เห็นเป็นรูปธรรมชัดเจนยิ่งขึ้น จึงเป็นก้าวที่น่าจับตามองต่อไป

คำสำคัญ : การสื่อสารระหว่างรุ่นวัย, พื้นที่ร่วม, สื่อสังคมออนไลน์, การเชื่อมโยง

⁵ อาจารย์ประจำ คณะนิเทศศาสตร์ มหาวิทยาลัยเกษมบัณฑิต

Intergenerational Communication: Social Media and Connectivity

Abstract

Intergeneration Communication has been a topic of interest among several researchers and academics. However, their research has focused more on face-to-face interaction, or interpersonal communications. Even though today there are many different channels of communication, most that have been studied concerning Intergeneration Communication have examined traditional media or traditional folk media such as children's toys.

With the new technologies that are now altering people's lifestyles and with the changing structure of Thai society, from the extended family to the single family, we are seeing changes in the relationship between the elderly and their children, adults and minors. Once a vertical relationship, these are changing to a horizontal relationship, which reduced the gap of intergeneration relationships in society. This has led to different advantages and disadvantages for the elderly and younger generation in communicating and relating to one another. For instance, the elderly, with their experience and knowledge, and young people, including their children, with their skills and potentials, are each accessing and adopting different media in new ways and formats.

In this age of communication without borders, social media affords mutual space for message senders and receivers. The question then becomes what role social media can play in intergeneration relations as well as age as a mediator. There is also the question of effect of qualifications and skills of each intergeneration communication participant who plays a role in developing the relationship.

Keywords: Intergeneration Communication, mutual space, social media, connection

บทนำ

มนุษย์ทุกคนที่ดำรงอยู่ในสังคมต่างก็มีบริบทแวดล้อมแตกต่างกันไป ส่งผลให้รูปแบบการดำเนินชีวิต การมองโลก วิธีคิด และวิธีการสื่อสารแตกต่างกันออกไปด้วย ‘รุ่นวัย’ เป็นบริบทหนึ่งที่มักถูกนำมาใช้เป็นเกณฑ์ในการพิจารณาถึงความแตกต่างทางความคิด ความเชื่อของบุคคล ซึ่งเป็นปัจจัย สำคัญที่ส่งผลต่อระบบความสัมพันธ์ระหว่างบุคคล และต่อโครงสร้างสังคมในที่สุด

หากมองตามพัฒนาการของสื่อ ตั้งแต่ยุคก่อนดิจิทัลจนถึงปัจจุบันนี้ สื่อได้ถูกใช้เป็นส่วนหนึ่งของการเชื่อมโยงความสัมพันธ์ระหว่างรุ่นวัยมาโดยตลอด ดังปรากฏในการศึกษาวิจัยหลายเรื่องที่ยืนยันถึงการใช้สื่อบุคคลและสื่อพื้นบ้านซึ่งเป็นสื่อดั้งเดิมที่คนไทยมีความคุ้นเคย และถูกจัดให้เป็นสื่อที่มีคุณสมบัติในการเชื่อมโยงความสัมพันธ์และถ่ายทอดค่านิยมจากรุ่นสู่รุ่น แต่เมื่อสภาพแวดล้อมทางสังคมเริ่มเปลี่ยนแปลงไป ด้วยข้อจำกัดในเรื่องพื้นที่ และเวลาทำให้อช่องว่างระหว่างรุ่นวัยเริ่มปรากฏให้เห็นมากขึ้น

อย่างไรก็ดี จากรายงานผลการสำรวจพฤติกรรมกรการใช้อินเทอร์เน็ตของคนไทยในปี 2559 โดยสำนักงานพัฒนาธุรกรรมทางอิเล็กทรอนิกส์ (องค์การมหาชน) หรือ ETDA พบว่าผู้ใช้งานอินเทอร์เน็ตและโซเชียลมีเดียของไทยเพิ่มจำนวนขึ้นอย่างต่อเนื่อง และมีการขยายตัวของจำนวนผู้ใช้งานสื่อออนไลน์ไปสู่กลุ่มอื่นด้วย โดยเฉพาะในกลุ่มเด็กและผู้สูงอายุ เมื่อพิจารณาร้อยละการใช้เครือข่ายสังคมออนไลน์ โดยจำแนกตามกลุ่มอายุ พบว่ากลุ่ม Gen Z หรือเด็กที่เกิดตั้งแต่ปี พ.ศ. 2544 เป็นต้นไป มีจำนวนชั่วโมงการเชื่อมต่ออินเทอร์เน็ตเฉลี่ยอยู่ที่ 5.7 ชั่วโมงต่อวัน กลุ่ม Gen Y หรือผู้ที่เกิดในช่วงปี พ.ศ. 2524-2543 มีจำนวนชั่วโมงการเชื่อมต่ออินเทอร์เน็ตเฉลี่ยอยู่ที่ 7.6 ชั่วโมงต่อวัน กลุ่ม Gen X หรือผู้ที่เกิดในช่วงปี พ.ศ. 2508-2523 มีจำนวนชั่วโมงการเชื่อมต่ออินเทอร์เน็ตเฉลี่ยอยู่ที่ 6.3 ชั่วโมงต่อวัน และกลุ่ม Baby Boom หรือผู้ที่เกิดในช่วงปี พ.ศ. 2489-2507 มีจำนวนชั่วโมงการเชื่อมต่ออินเทอร์เน็ตเฉลี่ยอยู่ที่ 4.5 ชั่วโมงต่อวัน ตัวเลขดังกล่าวแสดงให้เห็นถึงการใช้งานที่ครอบคลุมกับกลุ่มคนทุกรุ่นวัย ทำให้เห็นแนวโน้มความเป็นไปได้ที่สื่อในยุคดิจิทัลอย่างสื่อสังคมออนไลน์ จะเป็นอีกหนึ่งพื้นที่ในการเชื่อมโยงสายสัมพันธ์ระหว่างรุ่นวัยที่ห่างหายไปให้กลับคืนมา

บทความชิ้นนี้ได้ฉายภาพให้เห็นถึงการศึกษาเรื่อง การสื่อสารเพื่อเชื่อมโยงความสัมพันธ์ระหว่างรุ่นวัยในยุคก่อนดิจิทัล และแนวโน้มความเป็นไปได้ในการศึกษาถึงการ

เชื่อมโยงความสัมพันธ์ระหว่างรุ่นวัยในยุคดิจิทัล เพื่อเป็นการเปิดประเด็นและจุดประกายมุมมองทางความคิดในการศึกษาวิจัยแก่นักวิชาการหรือหน่วยงานที่เกี่ยวข้องต่อไป

(1) การสื่อสารระหว่างรุ่นวัยในยุคก่อนดิจิทัล

การสื่อสารระหว่างรุ่นวัย (Intergeneration Communication) เป็นรูปแบบหนึ่งของการสื่อสารระหว่างคนต่างรุ่นต่างวัยกัน เช่น ระหว่างผู้สูงอายุกับเด็กๆ ซึ่งเป็นระดับขั้นของการสื่อสารที่เพิ่มเติมมาจากการแบ่งระดับการสื่อสารแบบปกติ (กาญจนา แก้วเทพ, 2553) เนื่องจากมีการจัดลำดับความสัมพันธ์โดยยึดเอาเกณฑ์ในเรื่องของความอาวุโสมาพิจารณา ดังข้อความหนึ่งที่ ชงศ์ วงษ์จันทร์, 2527 (อ้างในฉวีวรรณ แก้วพรหม, 2530) ได้กล่าวไว้ว่า

“สังคมเราเหมือนกอไม้ กอไม้จะแน่นต้องมีกอไม้ คือไม้ไม่แก่ๆ ที่เขาตัดเอาไปใช้แล้ว เหลือโคนอึดกันแน่น ลำพังกั้นไม้ต้นเดียวแม้จะแข็งแรงแค่ไหน ถ้าไม่มีกอไม้ประกอบกันก็อยู่ไม่ได้ กอไม้นั้นเปรียบได้กับคนแก่ ถึงแม้จะเอาไม้มาใช้ประโยชน์ไม่ได้แล้ว แต่ก็ช่วยอึดต้นไม้มันให้ตั้งตรงอยู่ได้”

ซึ่งอธิบายถึงโครงสร้างความสัมพันธ์ระหว่างรุ่นวัยในสังคมไทยได้เป็นอย่างดี เนื่องด้วยสังคมไทยเป็นสังคมที่มีลักษณะโดดเด่นในเรื่องของการเคารพผู้อาวุโสเป็นรากฐานมาตั้งแต่อดีต การช่วยเหลือเกื้อกูล ถ้อยทีถ้อยอาศัยและเป็นที่ยึดเหนี่ยวกันและกันระหว่างรุ่นวัยนั้นปรากฏให้เห็นอยู่ในทุกมิติ ทั้งครอบครัว ชุมชน และสังคม

ในต่างประเทศแนวคิดเรื่องการสื่อสารระหว่างรุ่นวัย ได้ถูกพัฒนามากว่า 3 ทศวรรษ โดยเริ่มต้นจากการพยายามอธิบายการมีปฏิสัมพันธ์ของสมาชิกต่างรุ่นวัยในครอบครัวของเบงท์สัน (Bengtson V.L., 1991) ซึ่งได้ศึกษาช่องว่างระหว่างรุ่นวัยที่เกิดขึ้นในครอบครัวของชาวอเมริกัน จากนั้นได้มีการพัฒนากรอบแนวคิดอย่างต่อเนื่องเพื่ออธิบายปรากฏการณ์ของปฏิสัมพันธ์ระหว่างคนแต่ละรุ่นวัยให้ครอบคลุมรูปแบบการอยู่อาศัยทั้งครอบครัวเดี่ยวและครอบครัวขยาย

ทั้งนี้ยังได้มีการจัดหัวข้อเรื่อง Intergeneration Communication เป็นหัวข้อหลักหัวข้อหนึ่งในหนังสือที่ว่าด้วยเรื่องการสื่อสารกับผู้สูงอายุและมีการพัฒนาวิธีการศึกษาวิจัยแบบใหม่ๆ ขึ้นมาด้วย ตัวอย่างเช่น C. Hummel et al, (1995) ที่ได้นำเทคนิคการฉายภาพด้านจิตวิทยา มาวิเคราะห์ภาพวาดของเด็กๆ ที่เป็นหลาน ซึ่งวาดภาพปู่ย่าตายายของตนเองโดยใช้วิธีการวิจัย

เชิงปริมาณเนื่องจากภาพที่นำมาศึกษานั้นเก็บมาจากเด็กหลายๆ ประเทศเป็นจำนวนถึง 13,000 ภาพ (อ้างถึงในกาญจนา แก้วเทพ, 2553)

สำหรับประเทศไทย การศึกษาเรื่องการสื่อสารระหว่างรุ่นวัยได้รับความสนใจจากนักวิชาการในหลายศาสตร์ ทั้งวิทยาศาสตร์สิ่งแวดล้อม สังคมศาสตร์ รัฐศาสตร์ มนุษยศาสตร์ และ นิเทศศาสตร์ ทว่าการปรากฏของงานวิจัยนั้น มุ่งอธิบายการเชื่อมโยงความสัมพันธ์ทางวัฒนธรรม การถ่ายทอดอาชีพของรุ่นวัยในครอบครัว รุ่นวัยในชุมชน และรุ่นวัยในสังคมที่เน้นการสื่อสารพูดคุยเป็นหลัก ซึ่งเป็นลักษณะของการสื่อสารระหว่างบุคคลเสียมากกว่า หากแม้จะมีสื่อกลางมาเชื่อมโยงความสัมพันธ์ก็จะศึกษาถึงสื่อประเพณีหรือสื่อพื้นบ้านเพียงเท่านั้น ซึ่งสามารถแยกตามลักษณะการใช้สื่อให้เห็นรายละเอียดได้ดังนี้

(1.1) การสื่อสารระหว่างบุคคลในฐานะเครื่องมือเชื่อมโยงความสัมพันธ์ระหว่างรุ่นวัย

ด้วยธรรมชาติของการสื่อสารระหว่างบุคคลมีลักษณะของการสื่อสารแบบเห็นหน้าค่าตา และมีปฏิริยาโต้กลับได้ในทันทีทั้งทางวจนภาษา และอวจนภาษา ทำให้การสื่อสารในลักษณะนี้ถูกนำมาใช้เป็นเครื่องมือในการเชื่อมโยงความสัมพันธ์ระหว่างรุ่นวัยมาเนิ่นนาน ดังที่ ชิตาภา สุขพลัง, (2548) ได้สรุปความสำคัญของการสื่อสารระหว่างบุคคลไว้ดังนี้

1. ตอบสนองความอยากรู้อยากเห็นของแต่ละบุคคล
2. ทำให้เกิดความเข้าใจต่อกันของคนในสังคม
3. การเชื่อมโยงเครือข่ายของสังคมให้เป็นปึกแผ่น เกิดความสงบสุข
4. ช่วยปลดปล่อยจิตใจ ทำให้เกิดความสบายใจ ปลอดภัยทางจิตวิทยา
5. เกิดการถ่ายทอดความรู้และวิทยาการไปสู่คนอื่น ๆ
6. ทำให้ความเป็นมนุษย์แตกต่างจากสัตว์อื่น
7. เป็นการเริ่มต้นการสื่อสารในระดับสูงขึ้น
8. เกิดการพัฒนาสัญลักษณ์ต่างๆ เพื่อเพิ่มประสิทธิภาพในการสื่อสารมากขึ้น
9. ทำให้มนุษย์เข้าใจตนเอง เข้าใจผู้อื่นและเข้าใจโลก
10. รู้จักเอาชีวิตรอดได้

จึงจะเห็นได้ว่า การเชื่อมโยงความสัมพันธ์ระหว่างรุ่นวัย แม้เพียงจุดเล็กๆ ในครอบครัว ล้วนต้องใช้การสื่อสารระหว่างบุคคลเป็นเครื่องมือและทำหน้าที่ในหลายๆ ประการข้างต้น เช่น ทำให้เกิดความเข้าใจต่อกันของคนในสังคม การเชื่อมโยงเครือข่ายของสังคมให้เป็นปึกแผ่น

เกิดความสงบสุข เกิดการถ่ายทอดความรู้และวิทยาการไปสู่คนอื่น ๆ และทำให้มนุษย์เข้าใจตนเอง เข้าใจผู้อื่นและเข้าใจโลก เป็นต้น ในงานวิจัยของไทยปรากฏการใช้สื่อบุคคลเพื่อเชื่อมโยงความสัมพันธ์ระหว่างรุ่นวัยในหลายมิติด้วยกันดังนี้

(1.1.1) มิติของการเชื่อมโยงความสัมพันธ์รุ่นวัยในครอบครัว

งานวิจัยของพร้อมจิตร์ ห่อนบุญheim (2550) ได้ศึกษาถึงความสัมพันธ์ระหว่างรุ่นวัยและความเกี่ยวพันที่มีต่อความอยู่ดีมีสุขของผู้สูงอายุในประเทศไทยพบว่าครอบครัวที่อาศัยอยู่ร่วมกัน 3 รุ่นวัย ยังคงความเป็นปึกแผ่นของครอบครัวไว้ได้อย่างแข็งแกร่ง มีการแสดงความรู้สึกรักใคร่ผูกพันระหว่างรุ่นปู่ย่า ตายาย และลูกหลาน และให้เวลากับการสื่อสารทำให้มีความใกล้ชิด และการสื่อสารที่ใช้เชื่อมโยงความสัมพันธ์เป็นลักษณะของการสื่อสารระหว่างบุคคลตามบทบาทหน้าที่ของสมาชิกในครอบครัว เช่นผู้ใหญ่ให้การสั่งสอนอบรม และลูกหลานให้ความเคารพเชื่อฟัง

ส่วนงานวิจัยของ หอมหวน บัวระกา และคณะ (2550) ได้ศึกษาถึงการเปลี่ยนแปลงของระบบเศรษฐกิจ สังคม วัฒนธรรมและครอบครัวที่มีผลกระทบต่อความสัมพันธ์ระหว่างรุ่นวัยในครอบครัวผู้สูงอายุในชนบทอีสาน พบว่าความสัมพันธ์ระหว่างรุ่นวัยยังมีความเข้มแข็งและผู้สูงอายุพยายามรักษาความสัมพันธ์กับลูกหลานให้มีความสัมพันธ์เหนียวแน่น แต่การเปลี่ยนแปลงที่รวดเร็วของระบบเศรษฐกิจ สังคมวัฒนธรรมและครอบครัว รุ่นวัยหลานที่เติบโตขึ้นอาจจะไม่สามารถรักษาความผูกพันแน่นเหนียวของความสัมพันธ์ระหว่างรุ่นวัยได้

ตัวอย่างงานวิจัยทางด้านสังคมศาสตร์และรัฐศาสตร์ทั้งสองชิ้นนี้ สะท้อนให้เห็นมิติของการเกี่ยวข้องหรือติดต่อสื่อสารกันของสมาชิกในครอบครัว การถ่ายทอดประสบการณ์ด้วยการสั่งสอน บอกรถเล่า ตักเตือน ให้ความเข้าใจและช่วยเหลือ การพึ่งพาซึ่งกันและกันระหว่างสมาชิกในรุ่นวัยต่างๆ แต่เป็นการวิจัยที่ใช้หน่วยในการศึกษาคือกลุ่มรุ่นวัยในชนบท ซึ่งมีข้อจำกัดบางประการในเรื่องของการใช้สื่อ และคุณสมบัติที่แตกต่างกันของแต่ละรุ่นวัย ซึ่งจะได้กล่าวถึงต่อไป

(1.1.2) มิติของการเชื่อมโยงวัฒนธรรมจากรุ่นสู่รุ่น

เรย์มอน วิลเลียม (Raymond Williams) นักวิชาการด้านวัฒนธรรมศึกษาชาวอังกฤษได้ให้ความหมายวัฒนธรรมว่า เป็นรูปแบบของวิถีชีวิตที่แสดงออกให้เห็นถึงความสัมพันธ์ของผู้คนในสังคม ซึ่งในแต่ละสังคมจะมีรูปแบบการดำเนินชีวิตของผู้คนที่แตกต่างกันโดยไปเกี่ยวข้องกันเรื่อง

ของกลุ่มคน ชนชั้น ภาษาชาติพันธุ์ เพศสภาวะ ฯลฯ (รักชนก สมศักดิ์และคณะ, 2013) นอกจากนี้กาญจนา แก้วเทพ (2539) ก็ได้ให้ความเห็นว่าวัฒนธรรมเป็นสิ่งที่ควรสืบทอดให้ดำรงต่อไปในสังคมไทยเพื่อให้เกิดความแข็งแกร่งของความรักและความผูกพันของสมาชิกในครอบครัว อันจะส่งเสริมความสัมพันธ์ในมิติอื่นๆ มีความแน่นแฟ้น

จากคำกล่าวข้างต้น สะท้อนให้เห็นถึงความสำคัญของการถ่ายทอดเชื่อมโยงวัฒนธรรมที่ดิงามจากรุ่นสู่รุ่น ซึ่งปรากฏในงานของธนทรัพย์ มีทรัพย์ (2549) ที่ได้ศึกษาถึงพฤติกรรมการสื่อสารเพื่อการสืบทอดภาษาจีนของชาวจีนที่อาศัยอยู่ในเขตชุมชนย่านเยาวราช พบว่าการสื่อสารเพื่อการสืบทอดเกิดขึ้นในครอบครัวและนอกครอบครัว โดยปรากฏอยู่ 2 ลักษณะคือการสืบทอดทางตรงและทางอ้อม เช่น การปฏิบัติตนเองให้ฝึกพูดภาษาจีน การสอนโดยผู้สูงอายุในตระกูล การบังคับในครอบครัวให้เกิดการใช้ภาษาจีนในชีวิตประจำวัน เพื่อให้ลูกหลานเห็นความสำคัญของภาษาจีนที่ควรสืบทอดไว้ในตระกูล

(1.1.3) มิติของการเชื่อมโยงประสบการณ์ด้านอาชีพ

งานวิจัยทางด้านนิติศาสตร์ของอุมาพร โรชาร์พัทักษ์ (2552) ได้ศึกษากระบวนการถ่ายโอนกิจการธุรกิจครอบครัวในกลุ่มโรงงานอุตสาหกรรมขนาดใหญ่ 7 องค์กร และพบว่าปัจจัยสำคัญที่ช่วยสร้างความสำเร็จในการวางแผนถ่ายโอนอำนาจไปยังทายาทนั้นก็คือการสื่อสารกันในครอบครัวอย่างชัดเจน และมีข้อเสนอแนะว่าควรมีการปลูกฝังซ้ำๆ เช่น แสดงให้เห็นค่านิยมในการทำงานของพ่อแม่ การตัดสินใจที่เด็ดขาด โดยบิดามารดาต้องฝึกทายาทรุ่นต่อไปให้รู้จักประเมินสถานการณ์และมีภาวะผู้นำในการตัดสินใจอย่างชัดเจนตั้งแต่เด็ก

(1.1.4) มิติของการเชื่อมโยงกิจกรรม

สำหรับงานวิจัยของคณะวิทยาศาสตร์สิ่งแวดล้อมของ บรรเจิด ตะกุดเดิม (2550) ได้ศึกษาถึงเจตคติต่อการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมทางวัฒนธรรมพื้นบ้านของชาวไทยเบิ่ง ในชุมชนนาตะกุด ตำบลศรีเทพ อำเภอศรีเทพ จังหวัดเพชรบูรณ์ เช่น ด้านสภาพความเป็นอยู่ บ้านเรือนที่อยู่อาศัย พบว่าการสร้างบ้านเรือนแบบมีนอกชานบ้าน ได้ก่อให้เกิดการสื่อสารสร้างความรักความอบอุ่นให้เกิดขึ้นกับวงศ์ตระกูล เพราะนอกจากจะเป็นมุมพักผ่อนของบ้านแล้วยังใช้เป็นพื้นที่ที่สมาชิกในครอบครัวได้มีโอกาสพบปะกัน ก่อให้เกิดการแลกเปลี่ยนประสบการณ์และการสั่งสอนอบรมบุตรหลานได้เป็นอย่างดี

(1.2) สื่อประเพณี หรือสื่อพื้นบ้านในฐานะเครื่องมือเชื่อมโยงความสัมพันธ์ระหว่างรุ่นวัย

สื่อพื้นบ้านหมายความถึง วัฒนธรรมทั้งมวลที่คนไทยและสังคมไทยได้สร้างขึ้นและสั่งสมกันมาตั้งแต่อดีตจนกลายเป็นเครื่องมือที่ส่งและเก็บข่าวสารที่เป็นสัญลักษณ์ และเป็นเอกลักษณ์ของระบบสังคมไทย ดังปรากฏให้เห็นในรูปของคำพูด ข้อเขียน บทเพลง ดนตรี การละเล่น หัตถกรรม สถาปัตยกรรม พิธีกรรม ความคิด ความเชื่อ ค่านิยม และวิถีชีวิต (สมควรวรรณ, 2524. หน้า 41 อ้างถึงใน มนต์เทียน สกุลณี, 2553) สื่อพื้นบ้านหรือมีชื่อเรียกอีกชื่อหนึ่งว่า สื่อประเพณี จึงครอบคลุมถึงการแสดงต่างๆ เช่น เพลง ระบำ ละคร การละเล่น และกีฬา ที่เปิดโอกาสให้มีการสนทนาวิสาสะตลอดจนประเพณี และพิธีกรรมต่างๆ ที่เป็นปัจจัยให้เกิดการสื่อสาร (สุรพล วิรุฬักษ์, 2487 หน้า 1-8 อ้างถึงในมนต์เทียน สกุลณี, 2553)

สำหรับการสื่อสารระหว่างรุ่นวัยที่ใช้สื่อประเพณี หรือหรือสื่อพื้นบ้านมาเป็นสื่อกลางในการเชื่อมโยงความสัมพันธ์ ปรากฏในงานวิจัยดังต่อไปนี้

(1.2.1) มิติของการช่วยส่งเสริมความสัมพันธ์ในครอบครัว

จากการศึกษาของบรรเจิด ตะกวดเดิม ได้ศึกษาถึงเจตคติต่อการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมทางวัฒนธรรมพื้นบ้านของชาวไทยเบิ่ง ในชุมชนนาตะกวด ตำบลศรีเทพ อำเภอศรีเทพ จังหวัดเพชรบูรณ์ พบว่ากลุ่มตัวอย่างเห็นด้วยมากที่วานิทานพื้นบ้านเป็นภูมิปัญญาของผู้คนทั้งให้ข้อคิดและใช้เตือนสติได้ และชาวบ้านมีระดับเจตคติที่ดีมากต่อนิทานพื้นบ้านในเรื่องการช่วยส่งเสริมความสัมพันธ์ในครอบครัว และการอบรมสั่งสอนลูกหลานให้มีศีลธรรม จริยธรรมโดยผู้สูงอายุ ส่วนเพลงพื้นบ้านและการละเล่นพื้นบ้าน ชาวบ้านเห็นด้วยอย่างยิ่งว่าการละเล่นพื้นบ้านตามประเพณี เช่น การก่อพระทราย การสงฆ์น้ำพระในประเพณีตรุษสงกรานต์ ช่วยสร้างความสัมพันธ์อันดีและสร้างความสามัคคีให้เกิดขึ้นในกลุ่มชนได้เป็นอย่างดี และเห็นว่าการละเล่นพื้นบ้านเป็นภูมิปัญญาของบรรพบุรุษชาวไทยเบิ่งที่ควรค่าแก่การบอกเล่าและอนุรักษ์ไว้สืบต่อไป

(1.2.2) มิติของการเชื่อมโยงวัฒนธรรมและถ่ายทอดอาชีพจากรุ่นสู่รุ่น

มนต์เทียน สกุลณี (2553) ได้ศึกษาถึงการอนุรักษ์ชุมชนท้องถิ่นด้านศิลปะเพลงพื้นบ้านลำตัดในอำเภอลาดหลุมแก้ว จังหวัดปทุมธานี พบว่าชาวบ้านพยายามส่งเสริมเพลงพื้นบ้านให้เป็นส่วนหนึ่งของชีวิตประจำวัน โดยเวลาว่างก็จะใช้เพลงพื้นบ้านลำตัดมาแสดงทุกครั้ง และมีการถ่ายทอดจากรุ่นสู่รุ่น โดยการทำเป็นกระบวนการซ้ำๆ เมื่อได้ยินบ่อยๆ ก็จะค่อยซึมซับรับเอา

วัฒนธรรมไปด้วยความเต็มใจ โดยมีการสอนลูกหลานให้เรียนรู้ก่อน เหมือนเป็นกิจกรรมในครอบครัวที่ถ่ายทอดกันมาจากปู่ย่าตายายมาสู่รุ่นพ่อรุ่นแม่และรุ่นลูกหลานในที่สุด

(1.2.3) มิติของการเชื่อมโยงกิจกรรม

สำหรับงานวิจัยทางนิเทศศาสตร์นั้น รัตติกาล เจนจัด (2548) ได้ศึกษาการสื่อสารเพื่อเชื่อมโยงความสัมพันธ์ ระหว่างผู้สูงอายุกับเด็กและเยาวชนโดยผ่านของเล่นที่บ้าน ผลการวิจัยพบว่า ผู้สูงอายุในฐานะผู้ถ่ายทอดภูมิปัญญา มีคุณลักษณะที่โดดเด่น เช่น เป็นผู้ที่มีความรู้ในเรื่องของเล่นที่บ้าน มีความสามารถในการถ่ายทอดภูมิปัญญา มีความพร้อมที่จะถ่ายทอดภูมิปัญญา รักเด็ก และเข้าใจเด็ก ส่วนกลยุทธ์ที่ใช้ในการสื่อสารเพื่อการถ่ายทอดภูมิปัญญา หลักๆ พบว่า เป็นการสาธิต เพื่อให้เด็กได้ทำตาม การสื่อสารในบรรยากาศที่ไม่เป็นทางการ การสื่อสารสองทาง เพื่อเปิดโอกาสให้มีการซักถาม

ส่วนสาเหตุที่ทำให้ผู้สูงอายุกับเด็กมีความสัมพันธ์ที่ห่างเหินกันนั้น พบว่ามาจาก 1. การเป็นครอบครัวเดี่ยวของสังคมในปัจจุบัน 2. การที่เด็กต้องไปโรงเรียน 3. การมีเทคโนโลยีที่ทันสมัย 4. การที่เด็กต้องทำกิจกรรมอื่นๆ และ 5. การขาดพื้นที่สาธารณะที่จะทำให้ผู้สูงอายุและเด็กได้มาพบกัน ส่วนสื่อกลางที่ใช้เชื่อมความสัมพันธ์ ได้แก่ ของเล่นที่บ้านและสื่อบุคคล นอกจากของเล่นที่บ้านจะเป็นสื่อในการสร้างความสัมพันธ์ระหว่างผู้สูงอายุกับเด็กแล้ว ยังมีความสัมพันธ์ระหว่างบุคคลต่างๆ เพิ่มขึ้น คือ ผู้สูงอายุกับผู้สูงอายุ เด็กกับเด็ก ผู้สูงอายุกับครู และผู้สูงอายุกับคนในชุมชน

จากงานวิจัยที่ปรากฏข้างต้นจะพบว่าการสื่อสารระหว่างบุคคลและสื่อที่บ้านเป็นสื่อดั้งเดิมที่คนไทยมีความคุ้นเคย และถูกจัดให้เป็นสื่อที่มีคุณสมบัติในการเชื่อมโยงความสัมพันธ์ และถ่ายทอดค่านิยมแต่ละรุ่นวัยมาโดยตลอด ด้วยบริบทของสังคมไทยในอดีตที่จัดวางตำแหน่งความสัมพันธ์ระหว่างผู้ใหญ่กับผู้น้อยไว้ในแนวดิ่ง โดยมีข้อกำหนดในการแสดงออกซึ่งกันและกัน เช่น ผู้ใหญ่ต้องเมตตาอารี ให้คำแนะนำสั่งสอนอบรม และผู้น้อยควรจะเคารพเชื่อฟังและปฏิบัติตามหรือผู้ที่มีอายุมากกว่ามักจะได้รับยกย่องจากสังคม เช่น เป็นผู้นำของทุกระดับ ตั้งแต่ครอบครัว ชุมชน สังคมในฐานะผู้อาวุโส เป็นผู้จัดการทรัพย์สินมรดก ซึ่งในละครโทรทัศน์ยังปรากฏภาพนี้ให้เห็นอย่างชัดเจน เป็นผู้ไกลเกลี่ยกรณีพิพาท โดยการให้ผู้ใหญ่มาตัดสิน เป็นผู้กำหนดและเตรียมอนาคตไว้ให้ลูกหลาน ไม่ว่าจะเป็ด้านการศึกษา ชีวิตครอบครัว อาชีพ การงาน เป็นผู้สืบทอดวัฒนธรรม ซึ่งผู้สูงอายุจะเป็นผู้ปฏิบัติและเป็นผู้นำทำอยู่เสมอ เป็นผู้เสริมขวัญและกำลังใจ เป็นผู้ให้คำแนะนำ ปรีกษา ดังที่มีคำว่่ากล่าว เป็นร่มโพธิ์ร่มไทร ของลูกหลาน

ทำให้ผู้สูงอายุมองเห็นคุณค่าในตนเอง และสามารถสื่อสารถ่ายทอดประสบการณ์ที่สั่งสมไปยังลูกหลานได้ (กาญจนา แก้วเทพ, 2553)

แต่เมื่อโครงสร้างทางสังคมเริ่มเปลี่ยนแปลงไป การหันมายุติหลักของความเสมอภาคและความเท่าเทียมกัน ความสัมพันธ์ระหว่างสองฝ่ายจึงกลายเป็นแนวราบ การใช้เกณฑ์ใหม่ๆ เข้ามาตัดสิน เช่น คุณวุฒิที่สูงกว่า ฐานะทางเศรษฐกิจที่ดีกว่า ฯลฯ อำนาจของผู้สูงอายุจึงถูกลดทอนลงไปตามกาลเวลา

(2) การสื่อสารระหว่างรุ่นวัยในยุคดิจิทัล

เมื่อโครงสร้างทางสังคมเริ่มเปลี่ยนแปลงไป ครอบครัวขยายเริ่มกลายเป็นครอบครัวเดี่ยว บทบาทความสัมพันธ์ของผู้สูงอายุกับลูกหลานจึงลดน้อยลงไป รวมทั้งเทคโนโลยีการสื่อสารในรูปแบบใหม่อย่างอินเทอร์เน็ตที่ช่วยเชื่อมโยงและขยายประสบการณ์ของมนุษย์ในระดับปัจเจกบุคคลออกไป ทำให้เด็กรุ่นใหม่เติบโตมาในยุคขยายตัวของเทคโนโลยีใช้เวลาอยู่กับโลกออนไลน์มากยิ่งขึ้น โอกาสที่จะได้สื่อสารเชื่อมโยงสัมพันธ์ หรือทำกิจกรรมร่วมกันก็ลดน้อยลงไป อีกทั้งคำว่า ‘เจนเนอเรชัน’ (Generation) หรือรุ่นวัยก็ได้ถูกนำมาใช้เป็นเกณฑ์แบ่งแยกการเข้าถึงและรูปแบบการใช้สื่อสมัยใหม่ มากยิ่งขึ้น ทำให้อำนาจของผู้สูงอายุซึ่งเคยเป็นขุมทรัพย์แห่งภูมิปัญญาได้ถูกลดทอนลง ช่องว่างของความสัมพันธ์ระหว่างรุ่นวัยจึงปรากฏชัดเจนขึ้น

แต่ก็มีผลวิจัยหลายชิ้นที่ชี้ให้เห็นว่า หากเป็นความสัมพันธ์ที่ใกล้ชิด เช่น ระหว่างเครือญาติ ปู่ย่า ตายายกับลูกหลาน รุ่นวัยทั้งสองก็พร้อมที่จะปรับตัว เช่นงานของ Shedletsky & Aitken, (2004) ได้ระบุถึงบทบาทของคอมพิวเตอร์ต่อการสื่อสารระหว่างครอบครัวดังนี้

- (1) ก่อให้เกิดหัวข้อการสนทนา เช่น การที่สมาชิกหยิบยกประเด็นเกี่ยวกับคอมพิวเตอร์มาพูดคุย ก่อให้เกิดการแบ่งปันข่าวสารหรือกิจกรรมร่วมกันในครอบครัว
- (2) ก่อให้เกิดปฏิสัมพันธ์ อุปกรณ์สื่อสารสามารถเป็นสื่อกลางที่นำไปให้เกิดการมีส่วนร่วมระหว่างสมาชิกในครอบครัว เช่น การให้ลูกหลานช่วยพิมพ์งาน หรือหาข้อมูลให้
- (3) ก่อให้เกิดการเรียนรู้ร่วมกัน
- (4) ก่อให้เกิดการเชื่อมโยงสัมพันธ์กัน เช่น การแลกเปลี่ยนข้อมูล และประสบการณ์ร่วมกันผ่านเครือข่ายสังคมออนไลน์

นอกจากนี้ Ling (2004) ได้ศึกษาเกี่ยวกับเทคโนโลยีสื่อใหม่และบทบาทของโทรศัพท์มือถือต่อกลุ่มเด็กและเยาวชนที่มีต่อครอบครัวพบว่า ช่วยให้เด็กเกิดความปลอดภัยอุ่นใจยามที่อยู่ห่างจากครอบครัว และยังได้ใช้ติดต่อพูดคุยในคราวคับขัน อีกทั้งยังช่วยสานความสัมพันธ์ในการบอกเล่าเรื่องราวในชีวิตประจำวันอีกด้วย

จะเห็นว่า การสื่อสารผ่านสื่อกลางเทคโนโลยีอินเทอร์เน็ต และอุปกรณ์สื่อสารต่างๆ หรือสื่อสังคมออนไลน์นั้นสามารถเชื่อมโยงความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์ได้ในระดับหนึ่งดังที่ Donna L. Hoffman, Thomas F. Novac and Patraji Chatterjee, (1995) (อ้างถึงใน จิราภรณ์ ศรีนาค, 2544) กล่าวว่า ธรรมชาติของสื่อสังคมออนไลน์นั้นเป็นสื่อที่มีลักษณะหลายโฉมหน้า (Multifaceted) เนื่องจากมีการผสมผสานกันระหว่างความเป็นช่องทางสื่อสารระหว่างบุคคล (Interpersonal) และเป็นช่องทางสื่อสารมวลชน (Mass Communication) นอกจากนี้ยังมีลักษณะของการสื่อสารแบบปฏิสัมพันธ์กัน (Interactive) ผู้ส่งสารสามารถกลายเป็นผู้รับสารได้ในขณะเดียวกัน ผู้รับสารก็สามารถเป็นผู้ส่งสารได้ นอกจากนี้ยังเป็นสื่อที่คนต่างรุ่นวัยสามารถใช้พื้นที่ร่วมกันโดยผลัดกันเป็นผู้ส่งสารและผู้รับสารในการสร้างเนื้อหาขึ้นมา (Users Generated Content) เช่น สื่อสังคมออนไลน์ประเภทตีพิมพ์อย่างเช่น Blog, Wikipedia สื่อสังคมออนไลน์ประเภทแบ่งปันภาพนิ่ง ภาพเคลื่อนไหว เช่น YouTube, Instagram สื่อสังคมออนไลน์ประเภทอภิปราย เช่น Web board สื่อสังคมออนไลน์ประเภทเครือข่ายสังคม เช่น Facebook, Line ฯลฯ (จิราภรณ์ ศรีนาค, 2544)

อย่างไรก็ดี ปัจจัยด้านเทคโนโลยีก็ยังคงรวมกับปัจจัยอื่นๆ ถึงจะเป็นสาเหตุให้เกิดการเปลี่ยนแปลงในสังคม (Everett M. Roger อ้างถึงในภัสรา พงษ์สุขเวชกุล, 2554) ซึ่งหากต้องการให้สื่อสังคมออนไลน์เป็นสื่อกลางในการเชื่อมโยงความสัมพันธ์ระหว่างรุ่นวัยในยุคไร้พรมแดน นอกจากปริมาณของผู้สูงอายุที่สังคมไทยให้ความสนใจอยู่ในขณะนี้แล้ว คุณภาพของผู้สูงอายุก็นับเป็นเรื่องที่ควรให้ความสำคัญไม่น้อย

ทั้งนี้องค์การสหประชาชาติคาดการณ์ว่า ในช่วงปี 2001-2100 เป็นศตวรรษแห่งผู้สูงอายุ ซึ่งแต่ละประเทศจะเข้าสู่สังคมผู้สูงอายุแตกต่างกันไปตามสภาพแวดล้อมของแต่ละประเทศ เช่น ความเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจ การพัฒนาทางด้านการแพทย์ การโภชนาการอาหาร

สำหรับประเทศไทย สำนักงานสถิติแห่งชาติ สรุปว่าไทยได้ก้าวเข้าสู่สังคมผู้สูงอายุตั้งแต่ปีพ.ศ. 2548 โดยมีประชากรผู้สูงอายุร้อยละ 10.4 ของประชากรทั้งประเทศและคาดว่า

จะเข้าสู่สังคมผู้สูงอายุโดยสมบูรณ์ (Aged society) ในช่วงปี 2567-2568 และเมื่อถึงวันนั้น ศักยภาพและคุณภาพของผู้สูงอายุในแต่ละประเทศจะกลายเป็นมาตรฐานวัดความอยู่ดีมีสุขของประชาชนในประเทศด้วยประการหนึ่ง

อย่างไรก็ตามความเป็นผู้สูงอายุก็มีความหลากหลายรวมทั้งมีหลายเกณฑ์ในการพิจารณา ดังที่ Neugarten (1968, อ้างใน มารตี ธีรธนกุล, 2548) กล่าวถึงบุคลิกภาพและการปรับตัวของผู้สูงอายุไว้ 8 ประเภทคือ

1. Reorganizer เป็นกลุ่มที่หากิจกรรมใหม่ๆ มาทำเพื่อแทนที่กิจกรรมที่สูญเสียไป
2. Focusal เป็นพวกช่างเลือกในการทำกิจกรรม คือจะหยุดทำกิจกรรมบางอย่าง ในขณะที่เดียวกันก็จะพินิจพิเคราะห์ในการเลือกทำกิจกรรมใหม่
3. Disengage เป็นกลุ่มที่ตั้งตัวเองออกมาจากบทบาทความรับผิดชอบที่มีอยู่เดิมโดยสมัครใจ
4. Holding-on เป็นกลุ่มที่พยายามจะอยู่ใกล้ชิดกับคนวัยกลางคน
5. Constricted เป็นกลุ่มที่พยายามจะปิดตัวเองจากโลกภายนอกมากขึ้นเรื่อยๆ
6. Succorance-seeking เป็นกลุ่มที่มีความพึงพอใจในชีวิตตนเอง ตราบเท่าที่ยังสามารถหาคนเป็นที่พึ่งพาได้ กลุ่มนี้ต้องการคนมาช่วยดูแลและเอาใจใส่
7. Apathetic เป็นพวกที่ตั้งตัวเองออกมาจะหยุดคิดหรือหมดหวังในชีวิตค่อนข้างเร็ว ตั้งแต่นั้นๆ ไม่ค่อยเปลี่ยนแปลงความเชื่อแบบทำร้ายตนเองว่า ตนเองไม่สามารถที่จะจัดการสิ่งแวดล้อมของตนได้
8. Disorganized เป็นกลุ่มที่มีกิจกรรมต่างๆ น้อยและมีสภาพจิตไม่ปกติ

แม้ว่าจะมีเกณฑ์การจัดแบ่งผู้สูงอายุไว้หลายเกณฑ์ ทว่าข้อที่น่าสังเกตประการหนึ่งก็คือ ปรากฏการณ์สังคมผู้สูงอายุที่ประเทศไทยกำลังให้ความสำคัญนั้น ต่างมุ่งมองไปที่การวางแผนช่วยเหลือด้านสุขภาพหรือจัดหาสวัสดิการรัฐซึ่งเป็นการมองในมิติของปริมาณ แต่ในเรื่องของสื่อสาร ซึ่งเป็นมิติในด้านคุณภาพที่จะสามารถนำมาช่วยทำความเข้าใจผู้สูงอายุในแง่ของจิตใจ หรือการส่งเสริมศักยภาพของผู้สูงวัยนั้นยังปรากฏไม่เด่นชัดนัก

ซึ่งเมื่อหันกลับมาพิจารณาถึงความเป็นผู้ใหญ่ และความเป็นเด็กในสังคมไทย จะพบว่า มีจุดร่วมและจุดต่างที่เห็นได้ชัดเจนคือ ผู้ใหญ่เป็นวัยที่เปี่ยมไปด้วยประสบการณ์ ภูมิความรู้

และผ่านการสังสรรค์แห่งแรกของวัฒนธรรมไทยในยุคสมัยของตนเอง ในขณะที่เด็กหรือเยาวชนเป็นผู้ที่เกิดและเติบโตมาในยุคของเทคโนโลยี มีความคุ้นเคยกับการสื่อสารผ่านอุปกรณ์ และซอฟต์แวร์ใหม่ๆ เป็นทุนเดิมอยู่แล้ว เป็นจุดรวมที่ทั้งสองกลุ่มจะได้อาศัยประโยชน์ร่วมกันบนพื้นที่สื่อสังคมออนไลน์และอุปกรณ์สื่อสารต่างๆ

แม้ว่าแนวโน้มความเป็นไปได้ที่สื่อสังคมออนไลน์จะกลายเป็นพื้นที่เชื่อมโยงความสัมพันธ์ระหว่างรุ่นวัย ทว่าผลสำรวจจาก ETDA (2559) ยังพบว่าการใช้งานของแต่ละรุ่นวัยยังหลากหลายและแตกต่างวัตถุประสงค์กันไป ซึ่งหมายถึงต่างคนต่างใช้งานโดยยังไม่ได้คำนึงถึงประโยชน์ในแง่เชื่อมโยงความสัมพันธ์มากนัก ประเด็นดังกล่าวข้างต้นเป็นเรื่องที่นักการศึกษา และหน่วยงานที่เกี่ยวข้องควรให้ความสำคัญในการศึกษาค้นคว้าต่อยอดเพื่อช่วยผลักดันให้แนวโน้มดังกล่าวเกิดความสำเร็จเป็นรูปธรรมที่ชัดเจน ทั้งนี้ นอกจากประโยชน์ที่จะเกิดขึ้นกับความสัมพันธ์อันดีระหว่างคนแต่ละรุ่นวัยแล้ว ยังช่วยสร้างสรรค์สังคมบนสื่อสังคมออนไลน์ให้เกิดความเจริญงอกงามต่อไป

บทสรุป

การเชื่อมโยงสายสัมพันธ์ระหว่างรุ่นวัย จะเกิดขึ้นได้ต้องอาศัยกระบวนการสื่อสารที่สอดคล้องกับสภาพแวดล้อมในแต่ละยุคสมัย การเกิดขึ้นของสื่อในยุคดิจิทัลอย่างสื่อสังคมออนไลน์ที่มีคุณสมบัติในการสื่อสารแบบสองทาง ผู้รับสารและผู้ส่งสารสามารถมีปฏิกริยาโต้ตอบได้ทันที ง่ายต่อการเข้าถึงเนื่องจากไม่มีข้อจำกัดเรื่องเวลาและพื้นที่ เปิดโอกาสให้ผู้ใช้งานแต่ละรุ่นวัยสามารถแลกเปลี่ยนความรู้ต่างๆ ได้ง่าย แต่ทั้งนี้คุณสมบัติของผู้ส่งสารและผู้รับสารแต่ละรุ่นวัยก็เป็นปัจจัยหนึ่งที่ต้องพิจารณาด้วยเช่นกัน

ในยุคที่อำนาจในการสื่อสารได้ถูกเคลื่อนย้ายไปอยู่บนโลกออนไลน์ บทบาทของผู้ใหญ่ในสังคมก็คงจะต้องขยับก้าวขึ้นไปอีกขั้นหนึ่ง แม้จะมีเค้กลางให้เห็นว่าพื้นที่บนสื่อสังคมออนไลน์สามารถใช้เป็นพื้นที่ร่วมในการเชื่อมโยงความสัมพันธ์ระหว่างรุ่นวัย แต่ก็ยังไม่เห็นการผลักดันและการใช้ประโยชน์ร่วมกันของทั้งสองฝ่าย ดังนั้นนักวิชาการ หน่วยงานรัฐและเอกชนหรือผู้ที่เกี่ยวข้องควรเข้ามาช่วยหาแนวทางดังกล่าว ขยายขีดความสามารถการใช้สื่อดิจิทัลแก่คนทุกรุ่นวัย เพื่อให้เกิดการใช้ประโยชน์อย่างสร้างสรรค์และพร้อมเป็นสื่อกลางให้ผู้สูงอายุซึ่งเป็นชุมชนทรัพยากรอันทรงปัญญาสามารถถ่ายทอดเนื้อหาหรือเรื่องราวที่เป็นประโยชน์และเปี่ยมคุณค่าไปสู่รุ่นวัยลูกหลานที่จะเป็นอนาคตและความหวังของประเทศชาติต่อไป

รายการอ้างอิง

ภาษาไทย

- กาญจนา แก้วเทพ และ คณะ. (2553). *ผู้คนที่หลากหลายในการสื่อสาร*. กรุงเทพมหานคร: ภาพพิมพ์.
- กาญจนา แก้วเทพ. (2539). *การจับภาพวัฒนธรรมไทยเมื่อใกล้ปี ค.ศ. 2000: มุมมองจากสื่อมวลชน*. ใน *ฉัตรทิพย์ นาถสุภา และพรพิไล เลิศวิชา, ทิศทางวัฒนธรรมไทย*, กรุงเทพมหานคร: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
- จิราภรณ์ ศรีนาถ. (2548). *การวิเคราะห์ประเภท รูปแบบ เนื้อหา และการใช้สื่อสังคมออนไลน์ในประเทศไทย*. วิทยานิพนธ์ปริญญาามหาบัณฑิต คณะศิลปศาสตร์, มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.
- ฉวีวรรณ แก้วพรหม. (2530). *ความสัมพันธ์ระหว่างโครงสร้างเครือข่ายสังคมและการสนับสนุนทางสังคมที่รับรู้กับสุขภาพจิตของผู้สูงอายุในชมรมผู้สูงอายุกรุงเทพมหานคร*. วิทยานิพนธ์ปริญญาามหาบัณฑิต คณะครุศาสตร์, จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, กรุงเทพมหานคร.
- ชิตาภา สุขพลัง. (2548). *การสื่อสารระหว่างบุคคล*. กรุงเทพฯ: โอเดียนสโตร์.
- ธนทรัพย์ มีทรัพย์. (2549). *พฤติกรรมการสื่อสารเพื่อการสืบทอดภาษาจีนของชาวจีนในเขตชุมชนชาวจีน กรุงเทพมหานคร*. วิทยานิพนธ์ปริญญาามหาบัณฑิต, คณะนิเทศศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- พร้อมจิตร ห่อนบุญheim. (2550). *ความสัมพันธ์ระหว่างรูนวัยและความอยู่ดีมีสุขของผู้สูงอายุ*. วิทยานิพนธ์ปริญญาศิลปศาสตรดุษฎีบัณฑิต, สาขาวิชาพัฒนศาสตร์, มหาวิทยาลัยขอนแก่น.
- ภัสรา พงษ์สุขเวชกุล. (2554). *เทคโนโลยีสื่อใหม่กับการสื่อสารในครอบครัวในเขตกรุงเทพมหานคร*. วิทยานิพนธ์ปริญญาามหาบัณฑิต สาขาวิชานิเทศศาสตร์, มหาวิทยาลัยธุรกิจบัณฑิต, กรุงเทพมหานคร.
- บรรเจิด ตะกรุดเดิม. (2550). *เจตคติการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมทางวัฒนธรรมพื้นบ้านชาวไทยเบิ่งในชุมชนนาตะกรุด ตำบลศรีเทพ อำเภอศรีเทพ จังหวัดเพชรบูรณ์*. วิทยานิพนธ์ปริญญาามหาบัณฑิต คณะวิทยาศาสตร์ สิ่งแวดล้อมศึกษา, มหาวิทยาลัยมหาสารคาม.

- มนต์เทียร สกุลณี. (2553). *รูปแบบการอนุรักษ์อัตลักษณ์ชุมชนท้องถิ่นด้านศิลปะเพลงพื้นบ้าน ลำตัดขององค์การบริหารส่วนตำบลหน้าไม้ อำเภอลาดหลุมแก้ว จังหวัดปทุมธานี*. วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต, คณะรัฐประศาสนศาสตร์, มหาวิทยาลัยขอนแก่น.
- มารตี ธิรธนกุล. (2548). *ความต้องการ การใช้ประโยชน์และความพึงพอใจรายการวิทยุกระจายเสียงสำหรับผู้สูงอายุ*. วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต, คณะวารสารศาสตร์และสื่อสารมวลชน มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- เมญาพิมพ์ สมประสงค์. (2538). *ความคิดเห็นของผู้รับสารที่มีต่อแนวคิดเรื่อง ความเป็นไทยใน ภาพยนตร์โฆษณาที่เน้นความเป็นไทยจากสื่อโทรทัศน์*. วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต, คณะนิเทศศาสตร์, จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- รักชนก สมศักดิ์ และคณะ. (2013). *แนวคิดกลุ่มสื่อสารเชิงวัฒนธรรม*. อ้างถึงใน <http://www.phdcommunication.wordpress.com>
- รัตติกาล เจนจัด. (2548). *ของเล่นพื้นบ้านในฐานะสื่อเพื่อการถ่ายทอดภูมิปัญญาท้องถิ่นและ สร้างความสัมพันธ์ระหว่างผู้สูงอายุกับเด็กและเยาวชน ตำบลป่าแดด อำเภอแม่สรวย จังหวัดเชียงราย*. วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต, คณะนิเทศศาสตร์, จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- เลิศหญิง หิรัญโร. (2545). *รูปแบบการดำเนินชีวิต พฤติกรรมการเปิดรับสื่อ และพฤติกรรมการบริโภคสินค้าและบริการของผู้สูงอายุในเขตกรุงเทพมหานคร*. วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต, คณะนิเทศศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- สำนักงานสถิติแห่งชาติ. (2557). *สำรวจการมีการใช้เทคโนโลยีสารสนเทศและการสื่อสารในครัวเรือน พ.ศ. 2557*. กรุงเทพมหานคร: สำนักสถิติพยากรณ์.
- สำนักงานพัฒนาธุรกรรมทางอิเล็กทรอนิกส์ (องค์การมหาชน). (2559). *รายงานผลสำรวจพฤติกรรมผู้ใช้อินเทอร์เน็ตในประเทศไทย ปี 2559*. กระทรวงเทคโนโลยีสารสนเทศและการสื่อสาร.
- หอมหวาน บัวระกา และคณะ. (2550). *การเปลี่ยนแปลงของระบบเศรษฐกิจ สังคม วัฒนธรรม และครอบครัวที่มีผลกระทบต่อความสัมพันธ์ระหว่างรุ่นวัย: กรณีศึกษาหมู่บ้านแห่งหนึ่งในจังหวัดขอนแก่น*. คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์, มหาวิทยาลัยขอนแก่น.
- อุมาพร โรซาร์พิทักษ์. (2552). *การศึกษากระบวนการถ่ายโอนกิจการธุรกิจครอบครัวในกลุ่มโรงงานอุตสาหกรรมขนาดใหญ่*. วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต สาขาวิชาการจัดการ สำหรับการเป็นผู้ประกอบการ, มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีพระจอมเกล้าธนบุรี.

ภาษาอังกฤษ

- Bengtson, V.L. (1991). Intergenerational solidarity in aging families: An example of formal theory construction. *Journal of Marriage and the Family*, 53(3), 856.
- Ling, R. (2004). *The Mobile Connection: The Cell Phone's Impact on Society*. CA: Morgan Kaufmann.
- Shedletsky, L.J., & Aitken, J. E. (2004). *Human Communication on the Internet*. USA: Pearson Education.